

RYSZARD BARCZYK

POJĘCIE I DETERMINANTY WAHAŃ KONIUNKTURALNYCH W GOSPODARCE POLSKIEJ OKRESU TRANSFORMACJI

WSTĘP

Krótko- i średniookresowe procesy wahań koniunkturalnych istniały i w dalszym ciągu istnieją w wysoko rozwiniętych gospodarkach rynkowych. Fluktuacje koniunkturalne były także cechą procesów wzrostu gospodarczego w systemach centralnie zarządzanych. Występujące w obu grupach krajów fluktuacje wykazują podobieństwa i różnice, które dotyczą zarówno genezy, mechanizmu kształtowania jak i cech morfologicznych. W procesie wyjaśniania tych oscylacji przyjmowano odmienne założenia metodologiczno-poznawcze oraz różne przesłanki ideologiczne. Również w krajach, w których dokonują się procesy transformacji od gospodarki scentralizowanej do systemu w którym najważniejsze znaczenie odgrywa rynek występują określone zmiany aktywności gospodarczej, które przejawiają się w mniej lub bardziej regularnych wahaniami koniunkturalnych.

Celem poniższych rozważań jest sformułowanie hipotez, dotyczących pojęcia i czynników determinujących procesy koniunkturalne istniejące w gospodarce polskiej będącej w okresie przejścia od systemu funkcjonowania opartego o centralne planowanie i zarządzanie do systemu, w którym dominujące znaczenie odgrywa mechanizm rynkowy. Analiza ta z konieczności będzie fragmentaryczna, gdyż dotyczyć będzie gospodarki polskiej lat 90-tych, tj. systemu, w którym procesy przebudowy zostały zapoczątkowane z dużą intensywnością, a ich wyniki w sferze krótko- i średniookresowych procesów są stosunkowo dobrze widoczne. Rezultaty wynikające z przeprowadzonych rozważań będą raczej próbą sformułowania istotnych dla procesów koniunkturalnych hipotez. Spowodowane jest to bardzo ograniczonym dostępem do materiałów empirycznych, których analiza pozwoliłaby na weryfikację sformułowanych uogólnień.

1. WAHANIA KONIUNKTURALNE W GOSPODARCE OKRESU TRANSFORMACJI – PRÓBA DEFINICJI

W gospodarce polskiej okresu transformacji, podobnie jak w gospodarce rynkowej czy centralnie zarządzanej, występują znane z literatury wahania gospodarcze, tj. w każdym szeregu czasowym wielkości absolutnych lub względnych, opisującym dynamiczne zmiany podstawowych wielkości eko-

nomicznych istnieją zmiany długookresowe (trend), wahania koniunkturalne, oscylacje sezonowe oraz zmiany losowe (przypadkowe)¹. Charakter dokonujących się procesów przemian może jednakże powodować zmianę, w stosunku do gospodarki rynkowej czy centralnie zarządzanej, struktury istotności poszczególnych wahań. W systemie okresu transformacji większą rolę mogą odgrywać zmiany przypadkowe, ponieważ w czasie głębokich przeobrażeń ilościowych i jakościowych gospodarka dysponuje mniejszą zdolnością do asymilacji negatywnych lub pozytywnych skutków tych zdarzeń. W tych warunkach inne znaczenie i właściwości mogą posiadać także zmiany długookresowe oraz wahania koniunkturalne.

W systemie gospodarczym, w którym następuje stopniowe zastępowanie centralnego planowania i zarządzania mechanizmem rynkowym, a przeobrażenia te są funkcją czasu istniejące tam oscylacje koniunkturalne można, jak się wydaje, definiować poprzez przyjęcie dwóch rozwiązań. Po pierwsze, określenie tych oscylacji może zawierać elementy wspólne, ponadsystemowe, niezależne od mechanizmu funkcjonowania danej gospodarki. Drugi możliwy sposób postępowania w procesie definiowania fluktuacji koniunkturalnych może być pewnego rodzaju uszczegółowieniem rozwiązania poprzedniego i będzie on polegał na przyjęciu założenia, że wahania te są determinowane przez zjawiska i procesy rządzące gospodarką rynkową, a elementy właściwe systemowi scentralizowanemu mogą jedynie modyfikować samo określenie jak i cechy morfologiczne tych oscylacji.

W literaturze z zakresu koniunktury gospodarczej można znaleźć stosunkowo dużą liczbę, niekiedy wzajemnie się wykluczających definicji wahań i powstających w wyniku ich kształtowania się cykli koniunkturalnych, występujących w wysoko rozwiniętych gospodarkach rynkowych². Ponieważ pojęcia te są bardzo często utożsamiane z innymi elementami dynamicznych procesów gospodarczych, prowadzi to bardzo często do pewnych nieporozumień w sensie teoretyczno-poznawczym³.

Istniejące definicje współczesnych wahań koniunkturalnych, występujące w wysoko rozwiniętych gospodarkach rynkowych mają charakter makrodynamiczny. Teoretyczna ich identyfikacja jest stosunkowo trudna, gdyż nie zawierają one właściwie najistotniejszych elementów dotyczących genezy i mechanizmu fluktuacji cyklicznych. Pomimo istnienia pewnych cech wspólnych dla poszczególnych koncepcji, to jednak każda z nich akcentuje inne aspekty kształtowania oscylacji koniunkturalnych.

Stosunkowo najciekawszą poznawczo jest koncepcja cyklu jako wahań w stopniu wykorzystania potencjału produkcyjnego, funkcjonującego w ba-

¹ Na temat poszczególnych rodzajów wahań gospodarczych zob. m.in.: Z. Pawłowski, *Ekonometria*, PWN Warszawa 1975, s. 195; K. Zając, *Zarys metod statystycznych*, PWE Warszawa 1976, s. 400; *Koniunktura gospodarcza*, red. Z. Kowalczyk, PWE Warszawa 1982, s. 44; *Zarys ekonometrii*, red. Z. Hellwig, PWE Warszawa 1973, s. 82.

² Szeroki przegląd możliwych określeń wahań i cykli koniunkturalnych znajduje się w pracach: *Diagnose und Prognose als Wirtschaftswissenschaftliche Methodenprobleme*, Berlin 1962, s. 463 - 472, 488 - 496; *The Business Cycle Today*, red. V. Zarnowitz, NBER, New York 1972, s. 39 - 40, 176 - 182; M. Körber-Weik, *Konjunkturdiagnose und Konjunkturmessung. Eine Untersuchung der Adäquationsprobleme*, Tübingen 1983, s. 20 - 26.

³ Por. W. A. Jöhr, *Die Konjunkturschwankungen*, Tübingen 1952, s. 42.

danej gospodarce. Z kolei jej podstawowym mankamentem jest niedostateczna interpretacja cech morfologicznych współczesnych wahań. Pozostałe wyodrębnione określenia mają przede wszystkim charakter pragmatyczny i zawierają elementy, które mogą ułatwiać identyfikację cech budowy zewnętrznej, bądź, które formułują ogólne zasady dotyczące doboru szeregów czasowych lub przyjęcia odpowiednich narzędzi statystyczno-ekonometrycznych, służących do wyodrębniania i analiz fluktuacji cyklicznych.

Wahania koniunkturalne rozumiane jako krótko- i średniookresowe, względnie regularne zmiany poziomu aktywności gospodarczej były także przedmiotem analiz ekonomistów zajmujących się gospodarką centralnie zarządzaną. Rozwój badań w tym zakresie odznaczał się jednakże określoną zmiennością, a samo pojęcie oscylacji było rozmaicie interpretowane w czasie. Ewolucja poglądów była tutaj zasadnicza i zawierała się od totalnej negacji istnienia jakichkolwiek fluktuacji w gospodarce centralnie zarządzanej do stwierdzenia, że wahania koniunkturalne występujące w tym systemie były jego cechą, a ich powstawanie było powodowane przez wewnętrzne czynniki należące do tej gospodarki.

Ewolucja poglądów na temat występowania w gospodarce centralnie zarządzanej wahań gospodarczych wskazuje, że właściwie nie ma jednoznacznego stanowiska w kwestii ich definicji. W zależności od okresu w którym zostało sformułowane dane pojęcie stosowano rozmaite określenia poczynając od rozwoju skokowego, poprzez wzrost etapowy, cykle inwestycyjne, cykle rozwojowe, cykle wzrostu⁴. Pojawianie się kolejnych określeń służących do oznaczania zmian poziomu aktywności gospodarczej wskazuje na rosnące przekonanie o występowaniu oscylacji gospodarczych, a także na stopniowy rozwój badań koniunktury w gospodarkach centralnie zarządzanych. Ponieważ w literaturze przedmiotu nie ma jednoznacznych kryteriów za pomocą których można byłoby zakwalifikować dane wahania do grupy oscylacji mających charakter cykliczny, trudno jest także jednoznacznie określić na ile zaobserwowane fluktuacje tworzyły cykle koniunkturalne.

Analiza określeń wahań koniunkturalnych występujących w gospodarce rynkowej i w systemie centralnie zarządzanym wskazuje, że najbardziej "neutralne" w stosunku do systemu funkcjonowania są definicje, zawierające ogólne właściwości, które spełniają współczesne wahania koniunkturalne, a które jednocześnie formułują zasady dotyczące doboru wskaźników empirycznych lub przyjęcia narzędzi statystyczno-ekonometrycznych, służących do ich wyodrębniania. Tym samym na podstawie tych rozważań można stwierdzić, że wahania koniunkturalne w gospodarce okresu transformacji to ruch typu wahadłowego wokół linii trendu podstawowych wskaźników makroekonomicznych (dochodu narodowego, produkcji, inwestycji, konsumpcji, zatrudnienia itd.), który odzwierciedla zmiany w czasie poziomu aktywności gospodarczej. Określeniem należącym do tego nurtu

⁴ Szerzej na temat możliwych określeń wahań występujących w gospodarkach scentralizowanych zob. m.in.: Z. Sabov, *Zyklische wirtschaftliche Aktivitätsschwankungen in sozialistischen Planwirtschaften*, Berlin 1983; P. von der Lippe, V. Heese, R. Kosfeld, *Investitionszyklen in Polen*, Berlin 1984, s. 14; R. Barczyk, *Główne teorie współczesnych wahań koniunkturalnych*, AE Poznań 1997, s. 18 - 26.

będzie także definicja, że fluktuacje koniunkturalne w okresie przebudowy przedstawiają absolutne lub względne zmiany w czasie realnego produktu narodowego brutto. Tak zbudowane określenia charakteryzują to co jest wspólne, a jednocześnie właściwe dla koniunktury gospodarczej, niezależnie od tego z jakim systemem mamy do czynienia, tj. mówią one o tym, że są to dynamiczne, względnie regularne oscylacje wokół linii trendu, obejmujące swym zasięgiem całą gospodarkę. Jednocześnie wskazują one jakie wskaźniki i w jaki sposób skonstruowane powinny być przyjmowane do ich analiz.

Drugi sposób podejścia do problemu definicji wahań koniunkturalnych w gospodarce okresu transformacji może polegać na akceptacji założenia, że oscylacje te są determinowane przez zjawiska i procesy występujące w gospodarkach rynkowych, a ewentualne modyfikacje wynikają z systemu centralnie zarządzanego. Przyjmując taki sposób rozumowania napotyka się jednakże na pewien problem poznawczy, związany z doбором koncepcji teoretycznej, która wyjaśnia powstawanie i kształtowanie się oscylacji w gospodarkach rynkowych. Inna bowiem będzie interpretacja fluktuacji na gruncie ekonomii opartej o założenie wewnętrznej niestabilności badanego układu np. tak jak jest to w ekonomii keynesowskiej, a inna w sytuacji zaakceptowania klasycznej tezy o permanentnej równowadze rynkowej. Przyjmując stanowisko keynesowskie można stwierdzić, że wahania koniunkturalne w gospodarce okresu transformacji to mniej lub bardziej regularne zmiany w poziomie aktywności gospodarczej, generowane przez wewnętrzne mechanizmy, działające w tym systemie. Na podstawie tez ekonomii klasycznej fluktuacje koniunkturalne można określić jako względnie regularne odchylenia od stanu równowagi, powodowane przez monetarne lub niemonetarne, zewnętrzne w stosunku do systemu zdarzenia losowe (szoki).

Analizy wahań koniunkturalnych w systemach centralnie zarządzanych jednoznacznie wskazują, że dominujące znaczenie w procesie ich generowania i kształtowania odgrywał system planowania ogólnogospodarczego, a w szczególności proces planowania inwestycji oraz realizowana polityka gospodarcza. Powstałe w ten sposób cykle planistyczne prowadziły do zmian wielkości realnych, związanych zwłaszcza z działalnością inwestycyjną⁵. Konsekwencją występowania cykli planistycznych były cykle inwestycyjne. Akceptując tę hipotezę, wówczas na gruncie ekonomii keynesowskiej można stwierdzić, że wahania koniunkturalne w gospodarce okresu transformacji to względnie regularne zmiany w poziomie aktywności gospodarczej, generowane przez czynniki, związane z planowaną i realizowaną działalnością inwestycyjną.

Przyjęcie tez ekonomii keynesowskiej o endogenicznej przyczynie wahań oraz akceptacja założenia o względnej regularności fluktuacji pozwalają stwierdzić, zgodnie z kryterium przyjętym przez G. W. Kołodkę, że wahania w gospodarce okresu transformacji mają także charakter cykliczny⁶.

⁵ P. von der Lippe, V. Heese, R. Kosfeld, *Investitionszyklen...*, op. cit., s. 50 - 53.

⁶ Kryterium takie zostało sformułowane w pracy: M. Gruszczyński, G. W. Kołodko, *Regularność wahań tempa wzrostu gospodarczego*, "Gospodarka Planowa", nr 7 - 8/1975, s. 429.

Sformułowana hipoteza o cykliczności wahań koniunkturalnych istniejących w systemie okresu przebudowy umożliwia analizę ich morfologii. Zgodnie z przyjętą w literaturze koncepcją morfologii można stwierdzić, że wahania te są również zbudowane z dwóch elementów, tj. z punktów zwrotnych oraz faz⁷. Jeżeli chodzi o punkty zwrotne, to w systemie okresu transformacji można przyjąć definicje i rodzaje zwrotów, odnoszące się do gospodarki rynkowej. Określenia te mają charakter ponadsystemowy, stąd też można je wykorzystać w analizach procesów koniunkturalnych w warunkach przeobrażeń systemowych. Drugi element budowy oscylacji czyli fazy można również zdefiniować podobnie jak w systemach rynkowych. Tak więc faza wahań w gospodarce okresu transformacji to przedział czasu leżący między kolejnymi, różnymi co do charakteru punktami zwrotnymi. Podobnie przez analogię cykl koniunkturalny składa się z dwóch faz: pomyślnej koniunktury, leżącej między punktem zwrotnym dolnym i górnym oraz z fazy niepomyślnej koniunktury, która występuje między zwrotem górnym i dolnym. Istniejące w literaturze przedmiotu kryteria dalszego podziału faz na podokresy, odnoszące się do warunków gospodarki rynkowej lub centralnie zarządzanej nie są niestety jednoznaczne. Oznacza to także niemożność dalszego podziału faz procesów koniunkturalnych, występujących w systemach okresu transformacji.

2. HIPOTETYCZNA INTERPRETACJA CZYNNIKÓW WPLYWAJĄCYCH NA WAHANIA KONIUNKTURALNE W POLSCE W LATACH 90-TYCH

Jednym z ważniejszych problemów metodologicznych, który należy rozwiązać przystępując do wyjaśniania zjawisk i procesów gospodarczych jest przyjęcie koncepcji poznawczej, tj. określenie w jakim stopniu badany przedmiot można interpretować przy pomocy modeli deterministycznych, a na ile zależności te jak i ich właściwości można analizować w kategoriach prawdopodobieństwa. Akceptacja jednego z powyższych stanowisk metodologicznych determinuje zakres, charakter oraz wyniki realizowanych prac analitycznych.

Podjętą próbę interpretacji wahań koniunkturalnych w gospodarce polskiej okresu transformacji skoncentrowano się jedynie na rozwiązaniu dwóch zagadnień. Pierwszym z nich było określenie charakteru rozważań wyjaśniających genezę fluktuacji. Część druga tych prac będzie próbą odpowiedzi na pytania: jakie czynniki determinowały załamanie a następnie fazę stopniowej poprawy koniunktury w gospodarce polskiej oraz czy procesy te były uwarunkowane jedynie przez czynniki koniunkturalne, czy też były one także determinowane przez długookresowe procesy przemian strukturalnych.

⁷ Na temat morfologii wahań koniunkturalnych zob.: R. Barczyk, Z. Kowalczyk, *Metody badania koniunktury gospodarczej*, PWN Warszawa-Poznań 1993, s. 19 - 28.

2.1. Endo- czy egzogeniczne przyczyny oscylacji

Ogół modeli występujących w literaturze przedmiotu, które wyjaśniają genezę i mechanizm cykli koniunkturalnych można pogrupować według rozmaitych kryteriów. Wśród nich można przyjąć kryterium za pomocą którego można wyróżnić hipotezy, zbudowane na bazie założenia o wewnętrznej niestabilności badanego systemu gospodarczego oraz hipotezy, które przyjmują, że analizowany układ gospodarczy jest zrównoważony, a ewentualne odchylenia od stanu równowagi są powodowane przez monetarne lub niemonetarne zdarzenia, mające charakter losowy⁸.

Decyzja o przyjęciu danej koncepcji wyjaśniającej (modelu teoretycznego) jest, jak się wydaje, generalnie uwarunkowana przez przynajmniej dwa czynniki: charakter założeń przyjmowanych w rozważaniach modelowych oraz hipotetycznie określony przedmiot badań. Uwzględniając powyższe przesłanki można stwierdzić, że właściwości systemu w okresie transformacji jednoznacznie wskazują, że procesy koniunkturalne tam występujące powinny być wyjaśniane za pomocą modeli, opartych o założenie wewnętrznej niestabilności badanego układu gospodarczego. System okresu transformacji jest bowiem gospodarką, w której permanentnym zjawiskiem jest nierównowaga rynkowa i to zarówno na rynku dóbr konsumpcyjnych jak i na rynku rzeczowych i ludzkich czynników produkcji. Istniejący tam mechanizm kształtowania się cen jest dodatkowym czynnikiem, który prowadzi do nierównowagi rynkowej.

Kolejnym czynnikiem przemawiającym za stosowaniem w procesie wyjaśniania fluktuacji koniunkturalnych w gospodarce polskiej okresu transformacji rozważań opartych o przesłankę wewnętrznej niestabilności jest charakter i znaczenie przyjmowanych w tym nurcie założeń. Można jednoznacznie stwierdzić, że ogólne przesłanki akceptowane w tych rozważaniach nie są tak drastyczne jak przyjmowane w nurcie neoklasycznym, iż są one zdecydowanie bardziej realistyczne. Odnosi się to w szczególności do problemu wykorzystania bądź nie wykorzystania czynników produkcji, do kwestii mechanizmu rynkowego i jego konsekwencji itd. Modele, które poszukują genezy wahań koniunkturalnych w danym systemie gospodarczym, w porównaniu do rozważań opartych o założenie wewnętrznej stabilności, umożliwiają sformułowanie nie tylko zależności określających procesy koniunkturalne ale także pozwalają one na poznanie przynajmniej niektórych cech morfologicznych tych fluktuacji⁹. Rozważania neoklasyczne koncentrują się bowiem jedynie na krótko- i średniookresowych procesach koniunkturalnych, występujących w danej gospodarce, natomiast kwestia ich cech morfologicznych jest w tym przypadku mniej istotna. Znajomość, przynajmniej częściowa właściwości morfologicznych wahań jest niezbędnym warunkiem, który musi być spełniony aby budować adekwatne do rzeczywistości diagnozy, a przede wszystkim progno-

⁸ Na temat hipotez teoretycznych i kierunków badań współczesnych wahań koniunkturalnych zob.: R. Barczyk, *Główne teorie współczesnych wahań koniunkturalnych*, AE, Poznań 1997.

⁹ Na ten temat zob.: R. Barczyk, *Teoretyczne podstawy statystycznych analiz współczesnych wahań koniunkturalnych*, ZBS-E PAN-GUS, Warszawa 1989, s. 133 - 145.

zy koniunkturalne będące z kolei podstawą realizowanej polityki stabilizacji.

Wśród modeli z wewnętrzną niestabilnością badanego systemu gospodarczego można wyróżnić m.in. tzw. modele popytowe, podziału oraz rozważania przyjmujące, że geneza fluktuacji tkwi w dokonujących się procesach strukturalnych. Z analiz cech gospodarki polskiej okresu transformacji wynika, że najważniejsze problemy tam istniejące to kształtowanie się popytu na dobra konsumpcyjne, a przede wszystkim na dobra inwestycyjne oraz przekształcenia instytucjonalno-strukturalne. Tym samym można stwierdzić, że podejmując próbę wyjaśnienia przyczyn powstających i kształtujących się w naszym kraju wahań powinno się do tych analiz przyjmować modele teoretyczne, w których czynnikami generującymi fluktuacje będą zmiany popytu lub/i przemiany strukturalne.

Powyższe stwierdzenia nie oznaczają oczywiście, że w procesie wyjaśniania wahań koniunkturalnych, występujących w gospodarce okresu transformacji powinno się stosować tylko i wyłącznie modele oparte o założenie wewnętrznej niestabilności badanego systemu gospodarczego. W tym przypadku można sformułować kilka argumentów przemawiających za stosowaniem modeli opartych o założenie wewnętrznej stabilności. W interpretacji neoklasycznej istotną rolę w procesie wyjaśniania procesów koniunkturalnych odgrywają elementy pieniężne, a jednym z podstawowych założeń jest założenie o zmiennych aktualnych i oczekiwanych cenach. Aspekty monetarne nie odgrywają tak ważnej roli w rozważaniach należących do grupy modeli endogenicznych. Kolejnym czynnikiem przemawiającym za zaakceptowaniem hipotez neoklasycznych jest to, że analizuje się w nich ingerencję państwa w sferę gospodarki. Zdaniem zwolenników tej koncepcji niekonsekwentna i bardzo często nieefektywna polityka stabilizacji, realizowana za pomocą instrumentów pieniężno-kredytowych lub/i fiskalnych może być czynnikiem generującym wahania koniunkturalne, a przynajmniej może być elementem modyfikującym te procesy i wpływającym na cechy morfologiczne tych fluktuacji. Rola państwa w modelach opartych o założenie wewnętrznej niestabilności badanej gospodarki najczęściej sprowadza się do podejmowania inwestycji autonomicznych.

Wspólną cechą obu koncepcji teoretycznych opartych zarówno o przesłankę wewnętrznej stabilności jak i niestabilności jest to, że modele te najczęściej eksponują rolę jednego czynnika (lub jednej grupy czynników), generujących wahania koniunkturalne. Tymczasem system okresu transformacji odznacza się pewną kompleksowością a jednocześnie gwałtownością przeobrażeń, występujących w różnych sferach działania. Przebudowa ta dotyczy zarówno procesów politycznych, społecznych, a przede wszystkim gospodarczych. Wprowadzane zmiany w tych dziedzinach w pierwszej kolejności obejmują infrastrukturę materialną, instytucjonalną i legislacyjną. Stworzenie tego typu podstaw umożliwi dopiero kształtowanie się nowych krótko- i średniookresowych zależności między zmiennymi ekonomicznymi składającymi się na procesy koniunkturalne. Przyjęcie w tych warunkach założenia, że dany czynnik generuje fluktuacje będzie zawsze napotykało na uwagę krytyczną dlatego uwzględniany jest

ten a nie inny element, który w wysokim stopniu determinuje przyjęty czynnik sprawczy.

2.2. Determinanty zmian poziomu aktywności gospodarczej

Obserwacja głównych wskaźników makroekonomicznych, szacowanych dla gospodarki polskiej, w której dokonują się procesy transformacji jednoznacznie wskazuje, że w pierwszych latach przebudowy wystąpił kryzys gospodarczy¹⁰. Tym samym podejmując analizy krótko- i średniookresowych procesów koniunkturalnych jednym z podstawowych zagadnień jest odpowiedź na pytanie o genezę tego załamania. Wyjaśnienie przyczyn powodujących wystąpienie tych procesów może bowiem być pomocne w formułowaniu odpowiedzi na pytanie czy kryzys ten ma charakter strukturalny czy koniunkturalny¹¹. W tym przypadku można stwierdzić, że zaobserwowany spadek jest fazą procesu koniunkturalnego bądź też, że zjawiska te i procesy nie mają nic wspólnego z mechanizmem koniunkturalnym, gdyż są one rezultatem długookresowych przemian strukturalnych. Akceptując powyższe przesłanki należy stwierdzić, że uświadomienie sobie przyczyn załamania może być jednocześnie ważnym krokiem idącym w kierunku zrozumienia procesu kształtowania się fazy pomyślnej koniunktury. Dlatego też w analizie wahań koniunkturalnych występujących w naszym kraju główna uwaga będzie zwrócona na czynniki wpływające na proces powstawania zjawisk kryzysowych.

W literaturze przedmiotu istnieją różnorodne kryteria podziału przyczyn powodujących występowanie w poszczególnych krajach okresu przebudowy głębokiego załamania gospodarczego¹². W poniższych rozważaniach przyjęto, że ogół czynników prowadzących do kryzysu można podzielić ze względu na ich charakter na trzy grupy. Pierwsza z nich to przyczyny należące do grupy realnych. Druga grupa uwarunkowań, powodujących występowanie recesji to czynniki monetarne, związane z kształtowaniem się cen, z realizowaną polityką pieniężno-kredytową i budżetową. Trzecia wyróżniona grupa należy do przyczyn instytucjonalno-politycznych.

Pierwsza wyróżniona grupa czynników powodujących występowanie recesji w systemie okresu transformacji jest związana z samym systemem gospodarczym, w którym następuje zmiana dotychczasowego mechanizmu koordynacji z koordynacji o charakterze politycznym na rynkową. Gospodarka okresu transformacji to system, który odziedziczył w spadku po okresie poprzednim nieefektywną strukturę, przystosowaną do wytwarzania produkcji, która nie była poddawana weryfikacji na rynku, a która

¹⁰ Ogólna charakterystyka zjawisk kryzysowych występujących w Polsce w początkowym okresie wdrażania nowych mechanizmów znajduje się w pracy: R. Barczyk, *Główne teorie...*, op. cit., s. 206 - 209.

¹¹ J. Kornai określa recesję występującą w krajach okresu przebudowy jako recesję transformacyjną. Na ten temat zob.: J. Kornai, *Transformational Recession: The Main Causes*, "Journal of Comparative Economics", vol. 19/1994, s. 39 - 63.

¹² H. Schmieding wyróżnia czynniki neoklasyczne, keynesowskie oraz instytucjonalne. Na ten temat zob.: H. Schmieding, *From Plan to Market: On the Nature of the Transformation Crisis*, "Weltwirtschaftliches Archiv", Bd. 129/1993, s. 216 - 253.

była dzielona przez organy polityczne. Wprowadzenie elementów rynkowych, przy jednoczesnym otwarciu gospodarki powodowało spadek zapotrzebowania na stosunkowo przestarzałą produkcję krajową, a jednocześnie zmianę jego struktury na produkty nowocześniejsze, pochodzące w dużej mierze z importu. Część firm należących do sektora publicznego nie była w stanie zareagować na zmiany w tym zakresie, co powodowane było głównie czynnikami technologicznymi (przestarzały park maszynowy, niesprawną technologią wytwarzania, mało atrakcyjne wzornictwo itd.)¹³. Tak więc w początkowym okresie transformacji wystąpiło bardzo wyraźne niedostosowanie struktury towarowej oferowanej produkcji krajowej do zgłaszanego popytu¹⁴. O ile w okresie gospodarki scentralizowanej dopasowanie to było wynikiem określonej decyzji organów planistycznych, to w okresie przebudowy powstający mechanizm rynkowy nie był w stanie zlikwidować tych dysproporcji strukturalnych. Zmniejszenie możliwości zbytu musiało spowodować ograniczenie produkcji, która nie była akceptowana przez powstający rynek. Spadek poziomu produkcji pociągnął za sobą wzrost bezrobocia, a tym samym dalszy spadek dochodów nominalnych pracowników i w konsekwencji zmniejszenie popytu. Nowa sytuacja rynkowa wymuszała nie tylko zmiany w zakresie ilości i jakości produkcji ale także prowadziła do wzrostu efektywności działania. Powodowany przez rynek wzrost oszczędności przyczyniał się do ograniczenia popytu na czynniki wytwórcze (materiały, półprodukty, surowce), co prowadziło do spadku ich produkcji. Przedsiębiorstwa, które nie dostosowały się do nowych warunków musiały być likwidowane.

Głębokie załamanie produkcji w gospodarce polskiej okresu transformacji było powodowane nie tylko przez spadek popytu wewnętrznego czy też niedostosowanie struktury towarowej podaży do zgłaszanego popytu. Załamanie produkcji było także konsekwencją realnych czynników zewnętrznych¹⁵. Przyczyny te to z jednej strony spadek popytu zagranicy na produkty wytwarzane przez gospodarkę polską, wynikający z rozpadu dotychczasowych powiązań handlowych (rozpad RWPG), z drugiej zaś konieczność zwiększenia eksportu na rynki krajów wysoko rozwiniętych na których panują zupełnie inne mechanizmy konkurencji aniżeli w krajach okresu przebudowy. Powstanie trudności w zakresie eksportu bardzo często wiązało się ze zmniejszeniem możliwości importu produktów, materiałów, surowców czy nowoczesnej technologii. Powodowało to dalsze ograniczenie możliwości wzrostu produkcji. Hamowanie dynamiki przyrostu eksportu, zwłaszcza w początkowym okresie procesu transformacji warunkowane by-

¹³ Na temat czynników strukturalnych prowadzących do załamania w sferze produkcji zob. m.in.: A. Åslund, *Lessons of the First Four Years of Systematic Change in Eastern Europe*, "Journal of Comparative Economics", vol. 19 nr 1/1994, s. 22 - 38; H. Schmieding, *From Plan to Market...*, op. cit., s. 220 - 223; J. Winiecki, *Post-Soviet-Type Economies in Transition. What have we learned from the Polish Transition Programme in its First Year*, "Weltwirtschaftliches Archiv", Bd. 126/1990, s. 765 - 790.

¹⁴ Na temat niedostosowania struktury oferowanej podaży do struktury zgłaszanego popytu rynkowego zob.: J. Kornai, *Transformational Recession...*, op. cit., s. 39 - 64.

¹⁵ A. Åslund wyróżnia trzy rodzaje szoków (przyczyn) zewnętrznych, które spowodowały recesję: zmiany terms of trade między krajami Europy Środkowo-Wschodniej, rozpad stosunków gospodarczych w ramach RWPG, trudności związane z zadłużeniem zagranicznym. A. Åslund, *Lessons of the First Four...*, op. cit., s. 32.

ło także przez niekorzystną koniunkturę, kształtującą się w tym czasie w wysoko rozwiniętych krajach o gospodarce rynkowej.

Druga grupa przyczyn powodujących wystąpienie zjawisk kryzysowych w gospodarce polskiej okresu przebudowy to uwarunkowania monetarne, wynikające z realizowanej przez organy państwa wspólnie z organizacjami międzynarodowymi (Bank Światowy) polityki gospodarczej. Poniżej będą pokrótce przeanalizowane tylko niektóre aspekty tej ingerencji, a w szczególności działania w zakresie cen, polityka pieniężno-kredytowa oraz budżetowa.

Jedną z pierwszych decyzji podjętych w gospodarce polskiej, w której rozpoczynano proces transformacji było uwolnienie cen zarówno dóbr konsumpcyjnych jak i czynników produkcji. Oparcie mechanizmu kształtowania cen na bazie popytu i podaży musiało spowodować w warunkach istniejącej nierównowagi popytowej bardzo szybki ich wzrost. Powstałe zjawiska inflacyjne nosiły symptomy hiperinflacji i w pierwszej kolejności dotyczyły dóbr konsumpcyjnych oraz rzeczowych czynników produkcji¹⁶. Nieco wolniej w tym czasie rosły ceny czynnika pracy. Przyrost cen miał na celu przede wszystkim zrównoważenie rynku i dlatego bywa on niekiedy określany jako wzrost korekcyjny. W jego wyniku wystąpiło przede wszystkim zmniejszenie realnej siły nabywczej gospodarstw domowych, a tym samym spadek popytu na dobra konsumpcyjne oraz na czynniki produkcji. Przyrost cen niestety nie uruchomił natychmiast procesów zwiększenia ilości i jakości podaży oferowanej na rynku, co wynikało przede wszystkim z przedstawionej wcześniej nieelastyczności technologicznej istniejących maszyn i urządzeń. Wynikiem początkowego szoku cenowego było zrównoważenie rynku, jednak równowaga ta występowała na stosunkowo niskim poziomie wykorzystania aparatu produkcyjnego. Zjawiska szybkiego wzrostu cen utrzymywały się w gospodarce polskiej również w następnych latach procesu przebudowy, przy czym miały one nieco inne podłoże. Jednym z ważniejszych czynników powodujących utrzymanie się wysokiej dynamiki ich wzrostu była realizowana polityka pieniężno-kredytowa i budżetowa¹⁷. Istnienie wysokiej inflacji prowadziło do wystąpienia pewnych procesów dostosowawczych na rynku pieniężno-kredytowym. W praktyce oznaczało to z jednej strony znaczny wzrost oprocentowania depozytów bankowych (co przyczyniało się do spadku ilości pieniądza gotówkowego i do zmniejszenia się popytu), z drugiej jednakże strony powodowało to jeszcze szybszy wzrost oprocentowania udzielanych kredytów¹⁸. Istnienie drogiego kredytu było czynnikiem w poważnym stopniu ograniczającym możliwości wzrostu produkcji, gdyż przedsiębiorstwa nie dysponowały wystarczającym zasobem środków obrotowych, niezbędnych do

¹⁶ Na temat zjawisk inflacyjnych występujących w gospodarkach okresu transformacji zob.: A. Åslund, *Lessons of the First Four...*, op. cit., s. 24 - 26.

¹⁷ Szeroka analiza polityki pieniężno-kredytowej i fiskalnej jako przyczyny powstawania recesji gospodarczej w gospodarce polskiej okresu transformacji znajduje się m.in. w następujących pracach: W. Quaisser, *Die polnische Wirtschaftsentwicklung im Jahre 1991 - 1992*, Arbeiten aus dem Osteuropa Institut München 1992, s. 47 - 64; St. Gomułka, *The Causes of Recession Following Stabilisation*, "Comparative Economic Studies", vol. 33 nr 2/1991, s. 71 - 89.

¹⁸ Na ten temat zob. także: H. Schmieding, *From Plan to Market...*, op. cit., s. 228 - 233.

zakupu surowców, materiałów czy siły roboczej. Występowanie drogich kredytów było także jednym z czynników hamujących wzrost popytu na dobra konsumpcyjne, zwłaszcza trwałego użytku. Trudności z uzyskaniem środków pieniężnych były dodatkowo potęgowane przez niesprawny system bankowy.

Jedną z ważniejszych decyzji rozpoczynających procesy transformacji było ustanowienie realnych kursów walutowych. Wprowadzenie nowych kursów w praktyce oznaczało bardzo silną dewaluację waluty danego kraju w stosunku do walut krajów wysoko rozwiniętych. Takie działania miały spowodować z jednej strony wzrost podaży kierowanej na eksport, z drugiej zaś ograniczenie dynamiki wzrostu importu (poprzez wzrost cen dóbr importowanych na rynku wewnętrznym). Przedsięwzięcie to odniosło jedynie połowiczny skutek, gdyż doprowadziło wprawdzie do pewnego wzrostu eksportu ale jednocześnie zwiększył się import, ponieważ niezrównoważony rynek krajowy był w stanie wchłonąć wprawdzie drogie ale o stosunkowo wysokiej jakości produkty zagraniczne. Kolejnym przedsięwzięciem w zakresie handlu zagranicznego było wprowadzenie między krajami będącymi w okresie transformacji systemu rozliczeń, opartego o waluty krajów wysoko rozwiniętych. W sytuacji gdy w okresach wcześniejszych dominująca część obrotów handlowych była realizowana między krajami Europy Środkowo-Wschodniej, a jednostką obrachunkową był rubel, to wprowadzenie nowego systemu rozliczeń musiało doprowadzić do załamania wymiany towarowej między nimi. Związane to było z utrzymującymi się trudnościami w zakresie ich możliwości płatniczych. Problemy te były potęgowane w gospodarce polskiej przez istniejące wysokie koszty obsługi zadłużenia wobec państw wysoko rozwiniętych. Spadek możliwości eksportowych, w warunkach nasilającej się walki konkurencyjnej na rynkach zachodnich był istotnym czynnikiem prowadzącym do spadku wytwarzanej produkcji.

Gospodarka polska okresu transformacji odziedziczyła po systemie wcześniejszym bardzo rozbudowany system wydatków budżetowych. Wydatki te obejmowały zarówno dotacje do nieefektywnych przedsiębiorstw sektora publicznego jak i świadczenia płacowe dla zatrudnionych w sferze budżetowej oraz socjalne dla rencistów i emerytów. Tego typu struktura wydatków występowała także w okresie transformacji, co prowadziło do powstania deficytu budżetowego. Chęć ograniczenia zjawisk inflacji z jednej strony, z drugiej zaś presja organizacji międzynarodowych, powodowała zmniejszenie wydatków budżetowych i zwiększenie przychodów. Ponieważ możliwości ograniczenia wydatków były niewielkie cały wysiłek organów państwa został skierowany na wzrost przychodów budżetowych. Oznaczało to w praktyce dalszy wzrost obciążeń podatkowych, zwłaszcza nowo powstających firm prywatnych. Zwiększenie świadczeń na rzecz budżetu prowadziło do spadku ilości środków obrotowych przedsiębiorstw, a w konsekwencji przyczyniało się do zmniejszania ich produkcji w danym okresie i w przyszłości, gdyż wzrost obciążeń podatkowych oznaczał spadek rentowności, a tym samym spadek inwestycji. W efekcie końcowym oznaczało to dalszy spadek popytu na dobra inwestycyjne oraz na dobra konsumpcyjne (ograniczanie dynamiki wzrostu zatrudnienia).

Pogłębianie się zjawisk kryzysowych w gospodarce polskiej okresu transformacji było powodowane także przez czynniki instytucjonalno-polityczne¹⁹. Istniejący w naszym kraju, rozbudowany system biurokratyczny był elementem, który w stosunkowo niskim stopniu podlega pewnym przeobrażeniom. System ten jest jednocześnie poważnym czynnikiem ograniczającym wzrost aktywności gospodarczej sektora prywatnego. Także częste i nie zawsze konsekwentne zmiany istniejącego ustawodawstwa gospodarczego wprowadzają niepewność działania poszczególnych podmiotów, co przyczynia się do hamowania poprawy koniunktury. Zmiany w systemie politycznym (kryzysy rządowe, wybory parlamentarne) były jednym z czynników zniechęcających inwestorów zagranicznych do podejmowania inwestycji bezpośrednich, co także nie sprzyjało przełamywaniu zjawisk stagnacyjnych.

Wśród czynników instytucjonalnych zasadniczą rolę odgrywają dwa elementy: procesy prywatyzacji oraz demonopolizacja gospodarki. Prywatyzacja była i jest w dalszym ciągu jednym z głównych czynników, który może przyspieszyć procesy wzrostu gospodarczego. Niestety przeobrażenia te nie są prowadzone konsekwentnie, często sprowadzają się jedynie do formalnych zmian, a czasem napotykać na poważne opory społeczne czy opory rządzących elit politycznych. Stąd też pozytywne efekty uzyskiwane z tego tytułu są poważnie ograniczane. Również próby wprowadzenia mechanizmu konkurencji napotykać na poważny sprzeciw ze strony monopoli sektora publicznego. Powstałe w ten sposób lobby polityczno-gospodarcze bardzo często skutecznie blokuje podejmowane działania antymonopolowe.

Przedstawione powyżej czynniki, które spowodowały wystąpienie w gospodarce polskiej głębokiego załamania przyczyniały się w okresach następujących do stopniowej poprawy poziomu aktywności gospodarczej. Stwierdzenie to odnosi się, wprawdzie w różnym stopniu, do wszystkich wyróżnionych wcześniej czynników realnych, monetarnych oraz instytucjonalno-politycznych.

Występujący w okresie kryzysu wzrost trudności w sprzedaży wytworzonych produktów, zarówno na rynku krajowym jak i zagranicznym, wymuszał stopniową zmianę struktury towarowej oraz poprawę jakości oferowanych produktów. Oznacza to, że w przedsiębiorstwach sektora publicznego, a przede wszystkim prywatnego musiały wystąpić przemiany strukturalne, które polegały na wymianie przestarzałego parku maszynowego, wprowadzeniu nowych technologii wytwarzania oraz nowych wzorów produktów. Producenci, którzy nie podejmowali tego typu działań posiadali coraz większe problemy finansowe i w efekcie końcowym bankrutowali. Procesy stopniowego hamowania, a następnie wzrostu wielkości produkcji prowadziły do wzrostu popytu wewnętrznego, co spowodowane było wzrostem zatrudnienia oraz dochodów realnych.

W pierwszych latach po wprowadzeniu elementów mechanizmu rynkowego gospodarka polska w coraz wyższym stopniu zmieniała strukturę

¹⁹ Na temat roli czynników instytucjonalnych w kształtowaniu recesji zob. m.in.: J. Kornai, *Transformational Recession...*, op. cit., s. 47 - 49; W. Quaisser, *Die polnische Wirtschaftsentwicklung...*, op. cit., s. 43 - 46, 70 - 74.

geograficzną swojego eksportu i importu. W tym czasie następował coraz szybszy przyrost eksportu na rynki krajów wysoko rozwiniętych. Wzrost popytu zagranicznego powodowany był nie tylko poprawą konkurencyjności polskich produktów na rynkach zagranicznych i wzrostem efektywności tej działalności ale także poprawą koniunktury w Europie Zachodniej. Istotnym czynnikiem pozytywnie wpływającym na zwiększenie naszego eksportu było wprowadzenie oficjalnych kursów walutowych oraz silna dewaluacja złotówki. Przyczyniło się to do znacznego przyspieszenia wzrostu eksportu naszego kraju. W konsekwencji spowodowało to napływ dewiz i wzrost możliwości importu nowoczesnych maszyn, urządzeń, surowców i półproduktów niezbędnych do powiększania ilości i jakości oferowanej podaży. Uwolnienie kursów walutowych i zwiększenie dostępu do walut krajów obcych spowodowało także wzrost importu dóbr konsumpcyjnych, co było czynnikiem hamującym szybkość przyrostu popytu na dobra wytwarzane w kraju.

Zjawiska inflacji występujące na rynku krajowym były czynnikiem silnie hamującym wzrost popytu wewnętrznego (spadek dochodów realnych) ale jednocześnie w okresach następnych przyczyniały się one do zwiększenia podaży i do nasilania się walki konkurencyjnej między producentami. Powodowało to dalszą poprawę jakości oferowanych na rynku wewnętrznym produktów. Pozytywne zmiany w sferze wytwarzania były w pewnym stopniu hamowane przez restrykcyjną politykę pieniężno-kredytową i budżetową. Zmniejszenie podaży pieniądza na rynku miało bowiem przyczynić się, zgodnie z тезami monetarystów, do zmniejszenia presji inflacyjnej. Wraz z poprawą ogólnej koniunktury gospodarczej restrykcyjne działania banku centralnego i budżetu były stopniowo ograniczane. Ważnym czynnikiem poprawiającym sytuację na rynku pieniądza było usprawnienie funkcjonowania systemu bankowego oraz powstawanie banków komercyjnych. Przeobrażenia te powodowały łatwiejszy dostęp do pieniądza, przeznaczanego zarówno na cele inwestycyjne jak i konsumpcyjne, co prowadziło do dalszego wzrostu popytu wewnętrznego.

Istotnym czynnikiem przyspieszającym procesy wyjścia z kryzysu gospodarczego były postępujące przemiany instytucjonalno-polityczne. Wzrost stabilności politycznej był elementem przyciągającym kapitał obcy do naszego kraju. Zwiększenie inwestycji bezpośrednich to przede wszystkim nowe miejsca pracy, przyspieszenie postępu techniczno-organizacyjnego, poprawa efektywności produkcji i jej jakości. Czynnikiem wpływającym na poprawę koniunktury były także przemiany w sferze własności. Realizowany proces prywatyzacji nieefektywnych przedsiębiorstw sektora publicznego prowadził do wzrostu efektywności gospodarowania i do dalszego przyspieszenia dynamiki wzrostu gospodarczego.

UWAGI KOŃCOWE

Krótko- i średniookresowe wahania koniunkturalne występujące w gospodarce polskiej okresu transformacji są obok długookresowych procesów

wzrostu gospodarczego jednym z najważniejszych problemów, które wymagają pogłębionej analizy zarówno teoretycznej jak i empirycznej. Stąd też rodzi się konieczność intensyfikacji prac metodologiczno-poznawczych jak i statystyczno-ekonometrycznych prowadzonych w tym zakresie.

Przedstawione powyżej rozważania pozwalają stwierdzić, że cykl koniunkturalny występujący w gospodarce okresu transformacji jest to przedział czasu leżący między dwoma kolejnymi, identycznymi co do charakteru punktami zwrotnymi lub też, że jest to sekwencja następujących w czasie faz pomyślnej i niepomyślnej koniunktury, przy czym następstwo to jest względnie regularne i jest związane z prowadzoną działalnością inwestycyjną.

Na podstawie dotychczasowego dorobku koniunktury gospodarczej, badającej krótko- i średniookresowe zmiany poziomu aktywności w gospodarkach rynkowych lub centralnie zarządzanych nie można niestety zbudować definicji wahań koniunkturalnych, charakteryzujących ich mechanizm i cechy morfologiczne w systemie okresu transformacji. Sformułowanie tego typu określeń będzie możliwe dopiero po skonstruowaniu adekwatnej teorii wyjaśniającej genezę i mechanizm tych procesów i po przeprowadzeniu stosownych analiz empirycznych weryfikujących te hipotezy.

W badaniach koniunktury kształtującej się w Polsce w latach 90-tych istotne znaczenie obok samego pojęcia i morfologii fluktuacji odgrywają także kwestie ich genezy i czynników determinujących ich kształtowanie. Jak wykazały przeprowadzone analizy istniejące w literaturze przedmiotu modele teoretyczne, wyjaśniające współczesne procesy koniunkturalne występujące w gospodarkach rynkowych nie mogą być bez zastrzeżeń przyjęte do interpretacji wahań istniejących w gospodarce okresu transformacji. Każdy z nich posiada pewne cechy predysponujące je do stosowania w warunkach transformacji ale jednocześnie w każdym z nich istnieją pewne ograniczenia, które uniemożliwiają ich praktyczne stosowanie. Z przedstawionych analiz może jednakże wynikać dyrektywa metodologiczna aby w pracach dotyczących genezy i mechanizmu oscylacji w gospodarce okresu transformacji w pierwszej kolejności brać pod uwagę modele endogeniczne. Stanowisko to jest zbieżne ze stwierdzeniem w myśl którego formułowanie hipotez teoretycznych powinno być oparte o przesłanki deterministyczne.

Analiza czynników wpływających na kształtowanie się procesów koniunkturalnych w gospodarce polskiej okresu transformacji wykazała, że działały one z różnym natężeniem w czasie i powodowały skutki nie tylko długookresowe ale przede wszystkim modyfikowały krótko- i średniookresowe wahania koniunkturalne. Konsekwencją ich występowania było głębokie załamanie gospodarcze, a następnie wyjście gospodarki z kryzysu i jej wejście w fazę ożywienia i ekspansji. Uwarunkowania ze sfery realnej oraz czynniki polityczno-instytucjonalne najczęściej powodowały stosunkowo szybkie zmiany podaży oferowanej na rynku, natomiast w mniejszym stopniu oddziaływały one na przyspieszenie lub hamowanie dynamiki popytu efektywnego. Badana grupa czynników monetarnych była w dużej mierze elementem powodującym spadek lub wzrost popytu rynkowego i to zarów-

no na dobra konsumpcyjne jak i na czynniki produkcji. Determinanty te jedynie pośrednio wpływały na zmiany wielkości oferowanej podaży.

Hipotetyczna analiza uwarunkowań wahań koniunkturalnych, istniejących w gospodarce polskiej lat 90-tych pozwala stwierdzić, że czynniki te nie należą jedynie do grupy determinant występujących w okresie krótkim i średnim. Niektóre z nich można zaliczyć do grupy strukturalnych, a w wyniku ich działania amplituda i intensywność wahań była i jest zdecydowanie większa aniżeli we współczesnych cyklach koniunkturalnych, istniejących w wysoko rozwiniętych gospodarkach rynkowych.

NOTION AND DETERMINANTS OF ECONOMIC SITUATION FLUCTUATIONS WITHIN POLISH NATIONAL ECONOMY DURING TRANSFORMATION PERIOD

S u m m a r y

Processes of fluctuations of economic situation have always been and still are intrinsic characteristic feature of highly developed market economies. Such fluctuations took also place in processes of economic growth in centrally planned systems. In countries where transformation processes are operated there also happen some determined changes in economic activity to be manifested in regular fluctuations of economic situation.

General aim of the article is to formulate some hypotheses on notion itself and on factors determining processes of fluctuations of economic situation that have place in Poland during the nineties.

The above mentioned fluctuations are a sequence of successive phases of favourable and defavourable conjuncture being done that such a subsequence is relatively regular and involved with investments effectuated. When explaining a genesis of these oscillations one should first of all adopt endogenic models which are supposed to detect their reasons in internal factors operating within this system. Among determinants influencing a morphology of the oscillations we can distinguish as well short- and mid-term conjunctural factors as long-term structural changes.